

Kolossa Tibor (1922–1982)

Kolossa Tiborral olyan alkotó ment el közülünk, aki a szellemi élet minden területével szerves viszonyban állt: művészzel, közéleti elkötelezettséggel, természettudománnyal, társadalomtudománnyal. A hangsúlyt a szervesre teszem, – mitől sem állott távolabb, mint a mindenhez kicsit értő, de semmiben sem szakember polihisztor-dilettáns típusától. Négy életformáló szellemi hatás alakította a harmincas években pályájára lépő fiatal intellektuelt azzá, akinek megismertük. Az első a *zene* volt, aminek művészsztintű alkotó művelésére az abszolút hallású embernek minden született képessége megvolt. A szülői unszólásra kezdett jogi tanulmányokat félretéve a Zeneművészeti Főiskolára iratkozott, a legigényesebb szakra, zeneszerzésra. Kodály tanítványa volt. A népi mozgalom nagy ihletőjének nem csupán közeli személyes tanítványa, hanem a háború éveiben bizalmasa is. Kodály volt világnézetének első alakítója. Az ő ösztönzése nyomán a zene nem a profán világtól elszigetelő, afölé emelő harmónia-utópia volt számára, hanem az élet szerves része, amely érdeklődését az élet felé irányította, méghozzá a népzene, majd ezen túl a nép élete, még tovább a nép szociális problémái felé. Kodály tanítványát természetesen a népzene érdekelte elsősorban, népzene-kutatónak indult. Ezért párhuzamosan végezte a bölcsészeti kar néprajzszakát is. A néprajzszakon érte a második eszmei hatás. A fakultás hangadója a népi mozgalom legbaloldaliabb s egyben legrangosabb irányzatának, a Györfly Kollégium fiataljainak s eszmei vezérüknek, Erdei Ferencnek táborához tartozó kollégák voltak. Kolossa csatlakozott ehhez a nem csupán eszmei, hanem politikai táborhoz. A népi mozgalom balszárnyának aktív harcosa lett, közéletileg elkötelezett falukutató. Erdei hatása mindvégig érződött szakmai módszerein, munkásságán. Parasztságképe itt alakult ki, ennek az iskolának polgárosodást igénylő, minden paraszt-romantikától mentes szemléleti keretében. Erdei családi környezetén át érte a harmadik meghatározó szellemi hatás: Hajnal István hatása. Mind közül talán a legfontosabb. Hajnal 1939-ben megjelent „Történelem és szociológia” című elvi tanulmánya irányadó lett számára. Hajnal közvetítésével az a folyamat került érdeklődése középpontjába, amelyet ma szocializációnak neveznek, az egyén társadalomba illeszkedésének mikroprocesszusokban megvalósuló összefolyamata. Hajnal két alapkategóriája az illeszkedés és az igazodás volt, Kolossa is ezeket vette át elsősorban. Az ő gondolatainak tengelyében elsősorban a tevékenységbe való belefeledkezés, a munkával és minden más dologgal való aprólékos foglalatosság állott. A művészség – a mesterségbeli hozzáértést és a szaktudást megérlelő részlettevékenység – volt életeszménye. Mi sem állott távolabb tőle, mint a szűkhorizontú faktológia, az egész szem elől vesztő kicsinyesség, az egész azonban a részletekben élt számára. Idegen volt tőle – egyetlen szellemi területként az összes között – a filozófia, a részletektől absztraháló elvont szintézis, legalábbis a filozófia „németes” formája. Idegen volt tőle a modern társadalmi problémák közül a munka-elidegenedés problémája is. Számára minden hozzáértéssel üzőtt munka, kétkezi vagy szellemi tevékenység, a munkaöröm forrása volt. Az elidegenedett munka számára hozzáértés nélküli üzőtt tevékenység, kultúrátlanlanság volt. A munka effajta megélésében volt egy kevés romantikus hajlam. S ez hozta Németh László munkafelfogásának közelébe is. A „kert”, a „minőség-termelő társadalom” gondolata minden romantikájával együtt közel állt hozzá, a politikai nézeteiben egyértelműen baloldali emberhez. A negyedik meghatározó szellemi hatás több tekintetben elért a másik három, egymással harmonizáló hatástól. Egyetemi évei alatt személyes kapcsolatok révén megismerkedett a magyar polgári radikalizmus egyik nagy szellemi rangú „utolsó mohikánjával”, Sós Aladárral. Elmélyült érdeklődéssel hallgatta házi szemináriumán a georgizmus gazdaságfelfogásának kifejtését. Itt vált

vérevé, nem pusztá ismeretté a klasszikus elméleti gazdaságtan. Parasztközpontú társadalomismerete kiegészült a közgazdaság mélyen tudományos megértésével. Kolossa nem csupán gazdaságtörténész volt, hanem rendelkezett egy szakközgazdász teljes eszmei fegyverzetével.

A felszabadulás után belevetette magát az új, demokratikus közélet sodrába. Tudományos munkásságnak kezdeteit a közéletiség igényei alakítják. Indulásának megfelelően a Parasztpártba lép, kommunistákhoz közel álló balszárnyának jellegzetes aktivistája. Népi kollégiumba költözik, résztvesz a NÉKOSz honismereti osztályának megszervezésében, központi szerepe van az osztály szociográfiai felmérőmunkájában. Mindez az induló kutatót agrártörténésszé neveli. Első munkahelye a Teleki Intézet. Itt is mint szociográfus kezd dolgozni, munkája, alapképzettsége kezdetben inkább néprajzi jellegű, de a társadalomtörténeti szemlélete, mely kezdetektől kialakult benne, történeásszé formálja. Ezekben az években marxista lesz. Elsősorban a marxi tan történetisége ragadja meg, ebben lát iránytadó elméletet, amely megóvja a társadalombúvárt a szociografikus szemlélet esetleges ahistorizmusától. A politikai konzekvenciát is levonja: 1947-ben átlép a MKP-ba. Ez időtől a marxizmus ideológiakritika a számára, anyagelvű tan, a nacionalista társadalomfelfogás ideológikus történelemértelmezésével szemben, amely a társadalom anyagi realitásából indul ki. A gazdaságot a Hajnal-i értelemben vett társadalomból értelmezi s nem a társadalmat dedukálja egy tisztán politikailag szemlélt gazdaságból. A baloldali mozgalmi harcok életének fő ügye az elnyomottak, a kizsákmányoltak felszabadítása, a társadalombúvár azonban soha nem teszi magáévá a kizsákmányolásközpontú társadalomértelmezést, amely gazdaságot, osztálystruktúrát nem szocializációs produktumként ért, hanem egyfajta politikai harc terepeként csupán. Egész munkássága során tartalmatlan, szociológiailag értelmezhetetlen fogalomnak tartotta a kizsákmányolástan központi kategóriáját, az érdeket.

Mint marxista történész munkásságát az MTA Történettudományi Intézete munkatársaként kezdi el. Pach Zsigmond Pál aspiránsa, Sándor Vilmos osztályának tagja. Az ötvenes években nem agrártörténeti témán dolgozik, hanem a pénzügyi viszonyok történetét kutatja, első témája a Horthy-kori államkölcsonök története, majd tanulmányt ír a szénbányák államosításáról is. Az 1953–1956 közötti harcokban tartózkodóan viselkedik, de egyértelműen az antidogmatikus megújulás elkötelezettje. Ennek szerves fejleménye, hogy 1956-ban nem lép vissza a pártba.

Kévsz aktív hajlandóságú, közéleti ember szakított ilyen következetességgel minden közéletiséggel, mint ő tette. Minden közéletiséggel, a szakmaival is. Élete egyik vezérlő princípiumának kihunytaival a másik vezérlő elv vette át teljes egészében élete irányítását, a Hajnaltól örökölt eszmény: az örömet szerző belefeledkezés, foglalatosság tudományos témájával. A közéletiséggel való szakítással letett mindennemű érvényesülésről. Érdeklődése visszafordult eredeti történész témájához: az agrártörténethez. Hosszú éveken át kutatta, disszertációként megvédett monográfiában dolgozta fel a monarchiai mezőgazdasági munkásság problémáját. Szakértője lett a kiegyezést követő korszaknak, ezt az időszakot ő írta meg a tizkötetes Magyarország története hatodik kötetében. Élete utolsó időszakában a földbirtokos nemességnek a polgárosodáshoz való viszonya érdekelte, ennek elsősorban eszmei, tudati, ideológiatörténeti vonatkozása. A reálfolyamatokra összpontosító, az ideológiától, mint társadalmi jelenségtől kifejezetten idegenkedő, szinte viszolygó kutató figyelme az eszmetörténet felé fordul, a magyar liberalizmus keletkezéstörténetét akarja megírni. Hamar és váratlanul jött halála ebben akadályozta meg. Utolsó éveiben újratámadt közéleti érdeklődése. Szenvedélyes harcosa lett az ifjúkori barát, Liska Tibor gazdasági reform-eszméinek.

Nem csupán az agrártörténetest vesztettük el benne. A kvantifikációs módszer és az interdiszciplinaritás úttörője volt. Gazdasági, matematikai, etnográfiai, sőt művészeti tudást ötvöztött egybe a történeti kutatás módszerével.

Szabó Miklós